

SIMON GRYNÆUS — A CORVIN-KÖNYVTÁR ŐRE?

«Oh, si totus mihi contingeres...» — sóhajtott fel vágyakozva Petrarca abban az emlékezetes levelében (Epist. de reb. fam. XXIV 8), amelyet 1350-ben a padovai Santa Giustina-monostorból, Livius vélt temetkezési helyéről írt a másvilágra, a hajdankor nagy megörökítőjének (rerum gestarum memoriae consultor optime) címezve. Egyelőre azonban kénytelen volt beérni alig harminc könyvvel a száznegyvenkettő közül: vix triginta ex omnibus supersunt . . . Az elveszett könyveket Petrarca után is hiába keresték. A «teljes» Livius (vagy legalábbis tíz decas) felfedezésének híre többször is lázba hozta az antik irodalom lelkes híveit: Coluccio Salutati, Secco Polentonét, Poggio Bracciolinit, és Georg Voigt egy egész fejezetet írhatott az Észak-Európában hol itt, hol ott felbukkanó «liviusi kísértetről» (der livianische Spuk),¹ a humanistákat csalogató és megtévesztő «lidérfényekről».² Az 1469-től kezdve nyomtatásban megjelenő kiadások is csak az «alig harminc» könyvet (az első, harmadik és nagyjából a negyedik decas szövegét) adják. Az ötödik decas első felének egyetlen ráánkmaradt kéziratát 1527-ben fedezte fel a lorschei bencéskolostorban Simon Grynaeus.³

Ez az V. századból származó, unciális kódex (Codex Laurishamensis, jelenlegi őrzési helye szerint «Vindobonensis Lat. 15») azóta is minden Liviuskiadás alapja.⁴ A felfedezés körülményeiről annyit tudunk, amennyit Grynaeusnak hajdani pforzheimi tanulótársához, majd praeceptorához, Melanchthonhoz írott leveléből⁵ kiolvashatunk. Szó van a lorschei kézirat («Livius ille squalidus et lacer») kinyomatásáról abban a levélben is, amelyet Grynaeus a baseli

¹ G. Voigt: Die Wiederbelebung des class. Alterthums. I⁴ Berlin 1960. 247—9. l.

² Uo., II 200. l., vö. még a 271. sk. lappal is.

³ Vö. G. Billanovich: Petrarch and the textual tradition of Livy. Journal of the Warburg and Courtauld Inst. 14 (1951) 145. skk., közelebbről a 149. és 180. lappal. — Livius maradványainak XV—XVII. századi összeszedettségéről l. M. Schanz—C. Hosius: Gesch. d. röm. Lit. II⁴ (München 1935) 316. l.

⁴ Modern facsimile-kiadása C. Wessely gondozásában és előszavával: Leiden 1907; leírása és bibliográfiája: P. Lehmann (L. Traube «Vorlesungen und Abhandlungen» c. tanulmánygyűjteményének I. kötetében [München 1909]), 253. sk. l.; Schanz—Hosius: i. h. 303. l.; az öt könyv legújabb önálló kiadása: C. Giarratano, Roma 1937. L. még: P. Lehmann: Erfindung des Mittelalters. Leipzig 1941, 210. skk. l. A középkorban még olvasták az V. decast is; l. Guido Billanovich: Lamperto di Hersfeld e Tito Livio. Padova 1945; a Livius-kéziratok áttekintése: C. Pascal: L'opera di Livio. Codici, scoperte, incunaboli. Pubbl. dell'Atene e Roma, Milano 1925.

⁵ Közölte M. Haupt: Index lect. Univ. Berolinensis, 1856/57 = Opusc. II. Lipsiae 1876. 117. sk., majd K. Hartfelder a «Melanchthoniana paedagogica» c. kötetben, Leipzig 1892, 32—35. l. A kódex további sorsáról: P. Lehmann: Zur Geschichte des Lorschei Livius. Phil. Wochenschrift 45 (1925) 382. sk. l.

humanista kör érdemes tagjához, az akkoriban (1528 körül) a Frobenius-nyomdában korrektorkodó, majd Liviust később Beatus Rhenanusszal közösen kiadó Sigismundus Geleniushoz intézett.⁶ A végül is Baselben («in officina Frobeniana», 1531 márciusában) megjelent Livius-kiadás előszavában maga Erasmus emlékezett meg az örvendetes gyarapodásról, az «új» könyvekről és felfedezőjükről (Streuber, p. 58): «...quinque libris modo repertis... quos bono quidem genio in bibliotheca monasterii Laurissenii aut ut vulgo: Lorsensis reperit Simon Grynaeus, vir ut in omni genere literarum citra supercilium eruditus, ita provehendis liberalibus studiis natus...»

A schlettstadti születésű Beatus Rhenanus Tacitus- és Livius-kiadásaival kapcsolatban más alkalommal⁷ már találkoztunk a szintén schlettstadti Jakob Spiegelgel, aki Miksa császár jogtanácsosaként 1514 elején ügyesen forgolódott II. Ulászló udvarában és «nem tért haza üres kézzel Magyarországról»:⁸ magával vitte és nagy tekintélyű földijének ajándékozta Mátyás király könyvtárának egyik becses Tacitus-kódexét («Codex Budensis Rhenani» = «Yalensis I»). Ugyanitt kimutattuk, hogy a két Gronovius Elzevir-kiadású Tacitusának (Amstelodami 1672) ajánló levelében is *erről* a Corvin-kódexről van szó, épp csak a tudósításba belekeveredett egy azóta elkallódott wormsi Livius-kézirat («Codex Vormatiensis sive Borbetomagensis») említése is.⁹ Ha most arra gondolunk, hogy Spiegel Bécsben Cuspinianus közvetlen környezetéhez tartozott, másrésről Beatus Rhenanusszal is érintkezésben állott, azon csodálkozhatnánk, ha a Corvin-könyvtár kincsei iránt nem tanúsított volna ilyen érdeklődést.¹⁰ És így kezdjük jobban érteni az épp ekkoriban Bécsben tanuló Grynaeus későbbi humanista ténykedését, klasszikus kéziratok után való szimatolását is, amelynek üdvös eredményeként Livius-szövegünk állaga öt könyvvel gyarapodott.

Tudjuk, hogy Grynaeus, Melanchthonnak néhány évvel idősebb pforzheimi tanuló társa¹¹ 1511-ben («in die S. Colomanni», azaz okt. 13-án) már a bécsi egyetem «rajnai» natiójának (Rhenenses) névjegyzékében szerepel; a bölcsészeti kar anyakönyvébe 1512. július 29-én írták be; tanulmányaiban szépen haladt előre (egy 1514. ápr. 8-i bejegyzés szerint «peritus in lingua Latina, Graeca et Hebraica») és elnyerte a magisteri fokozatot; ilyen minőségében kapott pl. kulcsot 1520. áprilisában, hogy az egyetemi könyvtárat használhassa. Nem tudjuk biztosan, hogy Bécsben tartott-e görög előadásokat, mint ahogy Bécsből való távozásának idejét sem ismerjük; oka gyanánt arra gondol-

⁶ S. Grynaei epistolae, coll. et ed. Guil. Theod. Streuber, Basileae 1847, p. 14: «Repertum a me Livium dedi ei viro, qui ex negotio primum Hageneam, deinde Argentanam, postremo Basileam erat petiturus. Iussi, ut hisce in locis exemplar procureretur, ea lege, ut in huius operis limine mihi liceret ad Phil. Melanchthonem nonnihil praefari.»

⁷ A Corvin-könyvtár Tacitusai. Antik Tanulmányok 8 (1961) 184. l.

⁸ H. Ankwicz-Kleehoven: Der Wiener Humanist Johannes Cuspinian. Graz—Köln 1959. 114, 17. j.

⁹ Az 1535-ös baseli Frobenius-kiadásban Beatus Rhenanus gondozta az I—VI., S. Gelenius pedig a VII—X. könyvet, l. R. S. Conway, ill. C. F. Walters bevezetését az oxfordi Liviushoz; l. továbbá: W. Allen: Beatus Rhenanus editor of Tacitus and Livy. Speculum 12 (1937) 382. skk. l. A wormsi Livius-kódexről l. Beatus Rhenanus: Briefwechsel, hrsg. von A. Horawitz—K. Hartfelder. Leipzig 1886. 377. l. Ugyanitt olvashatjuk, hogy Grynaeus egy Plinius-kéziratot is vitt magával Baselbe.

¹⁰ Vö. Ankwicz-Kleehoven: i. m. 111—126. (különösen 113. sk.) l.

¹¹ L. K. Hartfelder: Ph. Melanchthon als Praeceptor Germaniae. Berlin 1889, 11. l.; Mel. paed. 31, 6. j.; J. G. F. Pflüger: Geschichte der Stadt Pforzheim. Pforzheim 1882. 195. l. (Az utóbbit csak hivatkozásból ismerem.)

hatunk, hogy Luther ausztriai követői ellen 1520 novemberében szigorú szankciókat hoztak; esetleg a pestis elől menekült (1521-ben) — Budára.¹²

Melanchthonhoz fűződő kapcsolatait közben is nyilván fenntartotta, mivel életének hasonlóképpen — gyors távozással — végződő következő szakasza (budai tartózkodása) után, 1523 tavaszán Wittenbergben találjuk. (A wittenbergi egyetem anyakönyvének 1523. ápr. 17-i bejegyzése mindenestre Grynaeusnak csak «magister Wiennensis» voltára utal.) Az a Melanchthon-levél, amelyet ebből az időből ismerünk (CR I 645), szívélyes barátságukat dokumentálhatja. Grynaeusnak egy «pannoniai» tanítványa, Georgius Corenbechius tíz év múlva is hálásan emlékszik vissza «delkes tanárkodására» (Streuber, p. 17): «Vale et tuum Georgium, quem et Budae et Vitebergae diligenter instituisti, etiam hodie fide tua ne destituas.» (Sajnos a levélíró nevére eddig sem a wittenbergi matrikulában, sem másutt nem sikerült rábukkannunk.) De Wittenbergben csak néhány hónapot tölthetett, mert 1524 májusában már a heidelbergi egyetem egyik képviselőjeként adta át a Brettenbe hazalátogató Melanchthonnak az egyetem megtisztelő ajándékát, egy aranyozott ezüst serleget. (CR I 656.)

Közös wittenbergi — esetleg bécsi¹³ — időzésükre emlékszik vissza 1527 májusában Vitus Winshemius is (Streuber, p. 19-). Ez a levél több szempontból is tanulságos dokumentum: felsorolja pl. Melanchthon azévi előadásait, amelyeket Hartfelder¹⁴ csak részben tart számon; hivatkozik a bécsi G. Ritheimerrel (Camerarius vejével, Sambucusunk későbbi görög tanárával) folytatott levelezésére; beszámol Ferdinándnak Magyarország elleni háborús készülődéséről és a lutheránusok ellen fokozódó gyűlölködéséről (Austriam totam fervere bello, quod in Ungaros paratur, . . . Ferdinandum quotidie saevio rem fieri in Lutheranos), — alkalmasint e miatt kellett annak idején neki is távoznia Budáról . . .

Egy 1525-ből származó Melanchthon-levél (Streuber, p. 28) — a két barát kapcsolatainak folyamatosságán kívül — főleg a Praeceptor nyugtalankodását mutatja *de patriae rebus*. (A parasztháború évében érthetően aggódva írt *περὶ στάσεως*.) Melanchthon Ennius híres sorával jellemzi a helyzetet és érzékelteti konzervatív humanista aggodalmait: *spernitur orator bonus, horridus miles amator*.

Grynaeus heidelbergi éveinek részletes felderítése nem a mi feladatunk. Pedig érdekes lenne nyomon követni itteni tudományos működését, kutatásait, a lorsche felfedezés körülményeit és fogadtatását. Itt azonban be kell érünk annak a (fentebb már említett) levélnek az ismertetésével, amelyet Grynaeus 1527. szeptember 8-án intézett a több ízben «praeceptor»-ának szólított Melanchthonhoz. Ebből kiderül, hogy amikor előzőleg (1524 tavaszán) Brettenben találkoztak, Melanchthon nagyon a lelkére kötötte a Heidelberg-környéki könyvtárak felkutatását; érthető tehát az öröme, hogy most ilyen fontos felfedezésről számolhat be neki.¹⁵ (Aligha tévedünk, ha Grynaeusnak a

¹² K. Schrauf adatait ismertette *Ábel Jenő*: Egyetemeink a középkorban. Bp. 1881, 94. l.

¹³ Grynaeus bécsi működésére utal *Jac. Milichius* is: *Streuber*, p. 19; vö. *Mel. paed.* 165, 2. j.

¹⁴ *Ph. Melanchthon*, 558. l.

¹⁵ *M. Haupt*: i. m. 117. l. (= *Mel. paed.* 32. l.): *Cum nuper bibliothecas eas, Philippe praepceptor, quaecunque ab Heydelberga nostra haud ita procul sunt sitae, praecipue vero Dalburgianam et Lorseensem . . . , partim quod tu superiori anno apud nos transiens hoc mihi officii dedisses, partim vetustatis eius noscendae gratia perlustrarem, et, quod*

régi kéziratok iránti érdeklődését nemcsak Melanchthon biztatásából, hanem inkább a bécsi humanisták «kódexmentési» gyakorlatának helyszíni — bécsi és budai — tapasztalataiból eredeztetjük.) Lelkendezve, humanista áradozással ad kifejezést örömének, reménykedésének, hogy esetleg az *egész* Liviust is sikerül még előkeríteni (totius haud dubie thesauri praenuncia),^{15a} Melanchthon iránti hálájának. Szívesen olvassuk a tudatosan liviusivá esztergályozott periódusokat («Nam quis est, qui non auctos reipublicae litterariae thesaurus hac gemmula adiecta aut non exhilaratos bonos omnes vehementer *Liviani maris insulula quadam reperta* confiteatur?¹⁶ Equidem non video, quis maiori cum expectatione investigari a nobis autor possit, quam qui principis terrarum populi Romani res ab ipsius incunabulis gestas¹⁷ . . . summis eloquentiae viribus unus omnium conscripsit, opus quo nullum unquam fuit maius aut excellentius, in quo uno scis, Philippe, quanta memorabilissimarum rerum cognitio nobis interierit, qui quanquam vix minima parte sit a nobis repertus . . .»), de *prózaibb* és tárgyilagosabb beszámolóért még hálásabbak volnánk. Amikor bejelenti, hogy a kiadandó Liviust — mintha már *teljes* volna, — Melanchthonnak szándékozik ajánlani, önkéntelenül is Petrarca óhajtását visszhangozza: «contestandae igitur gratitudinis meae erga te bonasque litteras occasione data illico Livium a praestantissimo bibliopola nitidissime excusum, veluti *totus* extaret velutique iam *totus* noster esset, tibi offerre, muneri dare, tibi et rei publicae litterariae consecrare volui.» A tanítványi hálának itt olvasható megnyilatkozásai nem is nagyon illenek a címzett igénytelenségéhez: «neque dubito, quin . . . ab eo, cuius tu vitam primus ad bonam, ut spero, frugem reduxisti, te honorari aequissime feras; neque ego enim *ab illa divina conversatione tua* quicquam hic mihi vel nominis vel autoritatis aucupari studebo, quorum tamen utrunque, siquid omnino est, tibi debetur.»

Annak ellenére hogy a melanchthoni ajánlás szándékát még a fentebb (264, 6. j.) idézett, valószínűleg 1528-ból származó Grynaeus-levél is bizonyítja («ea lege, ut in huius operis limine mihi liceret ad Philippum Melanchthonem nonnihil praefari» — itt meg a XXI. könyv bevezető formulája kívánczik elő), szükségtelen elsodálkoznunk azon, hogy az 1531-ig elhúzódo baseli kiadás élén mégsem Melanchthon dicséretét, hanem Erasmus rövid praefatióját (Carolus Montioiushoz, a «nemes ifjúhoz» intézett ajánló sorait) találjuk.¹⁸ Ez a következetlenség semmiképpen sem jelenti kettejük baráti viszonyának megromlását. Elég itt arra hivatkoznunk, hogy Melanchthon Johannes de

nemo quisquam nostra aetate, puto, ne optare quidem a diis etiam bene propitiis fuisset ausus, in Liviana aliquot volumina nusquam hactenus visa nostris in Lorsensi incidere, vix credis, quantum ea mihi res attulerit gaudii etc.

^{15a} A Corvin-könyvtár konstantinápolyi maradványainak visszakerültekor — tehát még az 1870-es években is — voltak, akik a *teljes Livius* feltámadásában reménykedtek; vö. *Abel J.*: Corvin-codexek. Ért. a nyelv- és széptud. köréből 8 (1879) 3. l.

¹⁶ *Grynaeus* a föld első körülhajózásának, az óceániai szigetvilág felfedezésének évtizedében a negyedik decas bevezető tenger-hasonlatát (XXXI l) a maga felfedezésére alkalmazza — tagadhatatlanul szellemesen. Megjegyzendő, hogy *Grynaeus* volt a kiadója (1532-ben) a nagy földrajzi felfedezéseket ismertető «Novus orbis regionum ac *insularum veteribus incognitarum*» c. kötetnek is.

¹⁷ Vö. a liviusi Praefatio 3–4. pontjával.

¹⁸ Vö. *M. Haupt*: i. m. 117. és 120. l.; *Mel. paed.* 35, l. j.; *Streuber*: p. 58. *E. Staehelin* fogalmazása: «Erasmus veröffentlichte sie (sc. die Lorscher Handschrift) in seiner Liviusausgabe von 1531 und spendete dabei dem glücklichen Finder höchstes Lob» (Professoren der Universität Basel aus fünf Jahrhunderten. Basel 1960, 32. l.) — nem egészen helytálló: a kiadás *Grynaeus* munkája volt.

Sacro Busto «De sphaera»-jának kiadását — épp 1531-ben! — Grynaeusnak («viro doctissimo et amico veteri») ajánlotta; praefatiójában (CR II 530-) páratlan szívéllyel emlékezik meg róla, és lelkes szavakkal dicséri ugyan-csak Erasmusmal közösen (Basileae, 1531) készített Aristotelés-kiadását: «Habemus . . . Aristotelem tuo beneficio emendatiorem ac nitidiorum . . .»¹⁹ Hivatkozhatunk továbbá Melanchthon baráti versére,²⁰ vagy «De se ipso» írott levelének (CR IV 715-) arra a részére, amelyben (1541 decemberében) megindultan szövi közbe Grynaeus halálának akkor frissen — írás közben — kapott hírért és kegyeletes szavakkal parentálja el korán elszólított barátját (CR IV 721, vö. 723).

De térjünk még vissza a korábbi évekre! Ismeretes Grynaeusnak a heidelbergi éveket lezáró kalandja: 1529-ben azért látogatott el Speyerbe, hogy ott megint találkozhasson a birodalmi gyűlésen résztvevő Melanchthonnal. A találkozás azonban majdnem balul ütött ki: a jámbor Grynaeus, amikor Johannes Faber bécsi püspököt jóhíszeműen felvilágosítja a gyűlésen hangoztatott «gyűlöletes tévelygéseiről», illetőleg a maga kilétéről és lakásáról, alig — a kortársak regényesen kiszínezett előadása szerint: csak isteni segítséggel — tudott elmenekülni az elfogatására küldött császári pribékek elől.²¹ A «csodás» menekülésről szóló elbeszélést már R. Thommen, a baseli egyetem múlt századbeli történetírója valószínűtlennek tartotta.²²

Thommen kételyeiről mi mindenestre csak W. Th. Streuber és R. Staehelin Grynaeus-cikkének²³ utalásából tudunk, érveit nem ismerjük. Tény, hogy a reformáció akárhány főhősének — Luthertől és Kálvintól^{23a} elkezdve — vagy névtelen mellékszereplőjének bőven lehetett része «vereségben, tömlöc-ben, háborúságban» (II Kor. 6,5), de az is tény, hogy Pál apostol késői utódai sem átaláltak «gyengeségükkel dicsekedni» (II Kor. 11,30 és 12, 5) és arra hivatkozni, hogy ők «még inkább (Krisztus szolgálai): több fáradtság, több vereség, több börtön, gyakorta való halálos veszedelem által» (uo. 11, 23). Pál is «dicsekedve» mondja el damaskusi kalandját, amikor Aretas király helytartója elől «az ablakon át, kosárban bocsátották le a kőfalon», és így menekült meg üldözőinek kezei közül (uo. 11, 33; Ap. csel. 9,25; vö. 20, 23; 21, 13; Zsid. 11, 36 stb.), «az oroszlán szájából» (II Tim, 4, 17).^{23b}

¹⁹ Melanchthon Grynaeus derék kiadói és magyarázóiténykedésében a maga tudományos terveinek, emlékezetes wittenbergi programjának megvalósulását üdvözlö: «Accipio . . . te libros aliquot longe felicis enarrasse, quam solebant isti, qui paulo ante hanc aetatem non nativam Aristotelis faciem, sed vix exiguum umbram nobis ostendebant . . .» (CR II 537.)

²⁰ Vö. Hartfelder: Ph. Melanchthon, 321. l.

²¹ Melanchthon nyomán ismertette az esetet W. Th. Streuber népszerű Grynaeus-életrajzában: Basler Taschenbuch auf das Jahr 1853, 14—16. l. Vö. CR I 1061-: «De eo periculo, quod noster amicus vitavit, quae me itemque aliis narratibus, cum adesses, cognovisti, sunt verissima . . . Omnino est ille divino auxilio ereptus quasi e faucibus eorum, qui sitiunt sanguinem innocentium . . . Modo ille evaserit, quod factum est Dei beneficio, loquatur quisque quod volet . . .»

²² Geschichte der Universität Basel 1532—1632. I. (Basel 1889) 112. l. j.

²³ RE für prot. Theol. und Kirche, VII² (Leipzig 1899) 218—1.

^{23a} Az utalást Révész Imre akadémikusnak köszönöm; l. A. Lefranc: La jeunesse de Calvin. Paris 1888, 45 skk. l.

^{23b} Pál apostol szabadulásának ószövetségi «előzménye» (I. Sám. 19, 12): «És lebocsátá Mikál [Saul leánya] Dávidot az ablakon; ő pedig elment és elszalada, és megmenté magát»; a Biblia Pauperum közkeletű ábrázolását magyarázó leoninus vers: Per Michol David Saul insidias sibi cavit.

Talán érdemes itt rámutatni arra, hogy a magyarországi reformáció egyik első apostola, Dévai Bíró Mátyás — Melanchthon és Grynaeus pártfogoltja! —, akinek Bécsben szintén Johannes Faberrel, az «infulatus doctor»-ral («de még inkább hóhérral») gyűlt meg a baja, igehirdetése miatt «mindkét Pannonia királyától nemcsak haragot, de rabláncokat is szenvedett, hogy Pálként némileg dicsekedhessen az ő erőtlenségében».²⁴ De ugyanannyi erővel hivatkozhatunk itt a Páléhoz hasonlítható buzgóságú prédikátorunknak, a főrangúak bűneit (és persze a «pápások» fonákságait) kipellengérező Bornemisza Péternek hol Kassán, hol megint csak Bécsben elszenvedett fogságaira, «csodás» meneküléseire is.²⁵

Nem folytatjuk a sort. Látjuk: a XVI. század embereinek életében akár-hányszor nem könnyű megkülönböztetni az elhíhető és dokumentálható valóságot a bibliai szereptől. (Gondoljunk Marx általános érvényű megállapítására: Luther is «Pál apostol jelmezét öltötte fel.»)²⁶ Inkább térjünk vissza Grynaeus pályájának fentebb (265. l.) csak célzás formájában érintett magyarországi vonatkozásaira: budai tartózkodására és hirtelen távozására. Más alkalommal²⁷ már taglaltuk tudománytörténetünknek ezt a régi vitás kérdését: működött-e Budán Melanchthon két barátja és munkatársa, Simon Grynaeus és Vitus Winshemius? A kérdés azért vitás, mert Grynaeus budai tanárkodására — Georgius Corenbechius fentebb idézett levelének utalásán kívül — semmi egyéb közvetlen és egykorú bizonyítékunk nincsen, csak bécsi időzésére vonatkozólag vannak adataink 1511-től 1520 végéig. A jelek szerint minden későbbi (XVII—XVIII. századi) hivatkozás alapja a bártfai Severinus Sculteti «Hypomnema sive admonitio brevis ad Christianos regni Ungarici cives de asserenda et retinenda veteri seu avita vere Christiana doctrina» c. munkájának (Bartphae 1599, RMK II 292) következő passzusa (fol. 17—19): «Scribit quodam in loco D. Thomas Faber piae memoriae, successor D. Leonhardii Stockeli in ludirectoratu Bartphensi et praeceptor noster charissimus, quod audierit ex senibus fide dignis adhuc sub Ludovico II. rege Ungariae

²⁴ *Dévai Bíró Mátyás* «Disputatio etc.» c. művét (Basel 1537? = RMK III 319) behatóan ismertette *Révész Imre*: Dévay Bíró Mátyás első magyar reformátor életrajza és irodalmi művei. Pest 1863. 69. skk. és különösen 75. l. *Révész* szerint a kiadvány élén olvasható praefatio szerzője is «Melanchthon vagy még inkább Grynaeus». *Dévai Bíró* budai fogolytársának (egy kovácsmesternek) épületes megtérítési történetében, majd egy még különb historiában (Dévainak és katolikus vitázófelének puskaporos hordóra való ültetésében: *Doleschall*: Die wichtigsten Schicksale der ev. Kirche in Ungarn [Leipzig 1828], 109. l., «Burius után») *Révész* «némi mese- vagy legendaszerűt» lát (33. l.), illetőleg az efféle elbeszélésekben «a valótlanág vagy hiábavalóság jellegét» mutatja ki (34. l.). — A puskaporos istenítélet története «Matthias de Vai» személyéhez kötve már Luther asztalánál is elhangzott, l. *Tischreden* 6 (Weimar 1921) N° 6516; vö. *Sölygom Jenő*: Dévai Mátyás tiszántúli működése. Egyháztört. 2 (5) (1959) 206. l. A kovácsmester megható históriája — *Révész Kálmán* szerint (D. B. M. két rendbeli fogsága. Prot. Szemle 17 [1905] 179. l.) — «erősen emlékeztet arra a bibliai történetre (I. Móz. 40), melyben a tömlöcbe vetett József mellett a fáraó pohárnoka és szakácsa szerepel; eredetét is valószínűleg innen vette». L. még *Budai É.*: Magyarország hist. II. Debrecen 1808. 94. l. j.

²⁵ Vö. *Schulek Tibor*: Bornemisza Péter, 1535—1584. Sopron—Bp.—Győr 1939. 5. sk. és 124. sk. l.; *Nemeskürty István*: B. P. az ember és az író. Bp. 1959. 24. sk. és 315. sk. l.; *Borzák István*: Az antikvitás XVI. sz. képe. Bp. 1960. 282. l. A lelkes prédikátor (Post. II. [Sempte 1574] 183. l.) «példaként» emlegette mindazokat, «kik Váradon, Budán, Esztergomban és egyéb helyeken égetéssel, tömlőccel akarják vala eloltani a Jézus Krisztusnak drága szent igéjét...»

²⁶ Louis Bonaparte Brumaire 18-ja. Marx—Engels, Vál. műv. I. (Szikra-kiadás, 1949) 225. l.

²⁷ A magyarországi Melanchthon-recepció kérdéséhez. (S. a.)

*circa annum Chr. 1525 Budae coepisse doceri Evangelium,*²⁸ *sed inde pulsos esse Evangelii professores, inter quos et Simon Grynaeus et Vitus Winshemius viri excellenter docti, qui Scholae Budensis et fortassis etiam bibliothecae relictæ ibidem a Matthia rege praefecti fuerant, relictæ Ungaria redierunt in Germaniam, factusque est Grynaeus Philosophiae Professor Basileae, Vitus autem Professor linguae Graecae Wittebergæ. Haec Thomas Faber.»*

Az itt idézett «boldog emlékezetű» Thomas Faber — a «communis Ungariae praeceptor»-ként emlegetett L. Stöckel veje és utódja — 1592-ig állott a nevezetes bártfai iskola élén; Sculteti éveken át volt a segédje, majd 1591-től bártfai lelkész.²⁹ A «hitelt érdemlő öregek» tehát, akiktől Faber a budai dolgokat hallotta, a Melanchthon-tanítvány Stöckel nemzedékének és ismeretségi körének tagjai lehettek. Ezek őrizték és hangoztatták annak emlékét, hogy a reformáció híveinek tanítói tevékenysége a magyar fővárosban még Mohács előtt («circa annum Chr. 1525») megkezdődött, de az evangélium hirdetőit onnan kiűzték, és a kiváló tudósok — «a budai iskolának és talán a Corvin-könyvtárnak is előljárói» — kénytelenek voltak visszatérni Németországba. A tudósítás utolsó mondata a szóban forgó személyeknek későbbi — közismert — működésére: Grynaeus baseli, illetőleg Winshemius wittenbergi tanárságára utal, de nem éppen pontosan: Grynaeus tudvalevőleg 1524-től Heidelbergben, 1529-től Baselen is a görög nyelv professzora volt, majd 1536-tól az újszövetségi tanszéket vette át,³⁰ Winshemius pedig egyelőre hallgatónak iratkozott be Wittenbergben 1523 nyarán,³¹ 1528-ban lett a filozófiai fakultás tagja, hovatovább a Praeceptor munkatársa, majd 1560-ban búcsúztatója (CR X 188—206) és előadásainak folytatója.³²

Ezeket a hallomásból közölt és eleve nem pontos adatokat színezték, illetőleg kombinálták és egészítették ki a későbbiek — kiki a maga felfogásának és célzatosságának megfelelően. A szinte áttekinthetetlen adatrengetegben, amelynek felsorakoztatásától bizvást eltekinthetünk, annak idején még Ábel Jenő próbált bizonyos rendet teremteni.³³ Józan kritikával lenyesegette a félreértésekből és túlbuzgóságból fakadt kitalálásokat: kimutatta, hogy az 1520-as évek elején a budai egyetemen állítólag tanárkodó «német tudósok» közül Johannes Lang — énekmester volt II. Lajos udvarában, Conr. Cordatus is csak tévedésből került az «egyetem» tanárai közé, és hogy Toldy Ferencnek az a «tantárgyfelosztása»,³⁴ amely szerint Winshemius a görög nyelvet, Grynaeus pedig a bölcsészetet adta volna elő, csak Th. Faber fentebb idézett közlésére

²⁸ Utalunk itt *Bornemisza Péternek az Élektra-parafrázist lezáró utószavára*, a magyar nyelv «elfeдеzésére», ill. további művelésének és gazdagításának öntudatosan vállalt feladatára: «notum est Hungaricam linguam iam a paucis annis scribi coepisse . . .», de még inkább Beatus Rhenanus szavaira: «*Ungaricus sermo nostra aetate scribi coepit*»; idézi *Trencsényi-Waldapfel Imre: A humanizmus újabb irodalma*. EPhK 58 [1934] 182. l.

²⁹ Vö. (*Fraknói*) *Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században*. Bp. 1873, 74. sk. és 92. l. — Stöckel irányzatosságáról, Faber személyéről és Sculteti «vonalaról» l. *Sólyom J.*, i. h. 209—215. l.

³⁰ Die Matrikel der Universität Basel, hrsg. von H. G. Wackernagel, II. Basel 1956. 2. l., N° 12.; vö. *E. Staehelin: Die Entstehung der ev.-theol. Fakultät in Basel*. Archiv für Reformationsgesch., Erg.-b. 5. Leipzig 1929. 148. l. (Csak hivatkozásból ismerem.)

³¹ Július 20. és aug. 11. között: l. *Album Academiae Vitebergensis*, ed. C. E. Foerstemann, I. Lipsiae 1841. 119. l.; *Mel. paed.* 93. l.

³² L. K. Hartfelder: *Ph. Melanchthon*, 99. l.

³³ Egyetemeink a középkorban. Bp. 1881, 44. sk. l. és hozzá a jegyzetek a 92. sk. lapon.

³⁴ A magyar nemzeti irodalom története. II. Pest 1851. 27. l.

támaszkodhatik. Grynaeus külföldi életrajzírói sem azt állítják, hogy Bécsből «hazánkba jöven egyetemi tanár lett, hanem azt, hogy Budán egy iskola vezetését vállalta magára, mígnem 1523 táján lutheránus érzelmei miatt a dominikánusok kérésére börtönbe vetették, honnan csak egynéhány mágnás közvetítése folytán szabadult ki és menekülhetett Németországba.»³⁵ Th. Faber adatszolgáltató vénjei sem a budai egyetemet (*Universitas* vagy *Academia Budensis, Studium Budense*) emlegették, hanem azt, hogy Grynaeusék «a *Schola Budensis* praefectusai, még csak nem is tanárai voltak». A budai egyetemről az utolsó hiteles adat egyébként is Mátyás utolsó éveiből való; a «Schola» csak valami egyéb, Mátyás halála után is tovább működő iskola³⁶ lehetett.

A Corvin-könyvtár felügyelőségének kérdésére Ábel nem tért ki. (Mineddig más sem vizsgálta.) Zoványi Jenő, aki Ábel kritikáját egyébként meggyőzőnek jelentette ki,³⁷ Lampe—Ember³⁸ és Bod Péter előadása³⁹ alapján valószínűnek tartotta, hogy a nevezettek (Grynaeus és Winshemius) «nemcsak tanítók voltak Budán, hanem a Mátyásról maradt nagyszerű Corvin-könyvtár őrei is». A végeredményben Th. Faber «véenjeinek» sejtését ismételtető régebbi szerzők adatainak regisztrálása itt is mellőzhetőnek látszik; mindenesetre még a talán legkalandosabb Balogh Ferenc⁴⁰ is csak Grynaeusról («Melanchthon egykori tanuló társáról, majd barátjáról») beszél, mint aki Budán «ekkor (1522-ben) a hellén irodalom tanára s Mátyás könyvtárának őre» volt; a Zoványi nyomán járó S. Szabó József⁴¹ pedig még 1928-ban is többesszámban említi «a budai Corvin-könyvtár tudós őreit».

Ami a Bibliotheca Corviniana «felügyelőségét» illeti, — mint már más alkalommal⁴² megírtuk, — a Bécsen keresztül történetesen Budára is elvetődött német humanistáknak annyi keresnivalójuk lehetett Mátyás elárvult könyvtárában, mint Johannes Cuspinianusnak, Jakob Spiegelnek vagy Johannes Grempernek.⁴³ A budai könyvtár pusztulásának legutóbbi feldolgozója, Csapodi Csaba, akinek a következő néhány adat ismeretét is köszönhetjük, tudós lelkiismeretességgel regisztrálta a budai könyvtár széthurcolásának már Ulászló alatt kezdődő szomorú történetét.⁴⁴ Az 1520-as évek elejére is nyugodtan vonatkoztathatjuk a Budán is otthonosan mozgó Caelius Calcagnini 1519-ből keletkezett szavait: «A királyi könyvtárban egy-egy férgékkel és molyokkal viaskodó könyvet vizsgálátok».⁴⁵ 1520-ban Francesco Masser velencei követ

³⁵ I. h. 45. l.

³⁶ Ábel (i. h.): «a dömések magániskolája»? A budai «kolostori felsőbb iskola»? (S. Szabó József: A protestantizmus Magyarországon. Bp. 1928, 16. l.)

³⁷ A reformáció története Magyarországon 1565-ig. Bp. 1921. 22. l. j.

³⁸ *Debreceni Ember Pál* «Historica ecclesiae ref. in Hungaria et Transylvania» c. alapvető összefoglalását a szerző nevének említése nélkül adta ki a holland *Fr. Ad. Lampe* (Trajecti ad Rhenum 1728). Az ide vágó hely: 64. l.

³⁹ *Historia Hungarorum ecclesiastica*. I. Lugduni Bat. 1888, 162. l.

⁴⁰ A magyar prot. egyháztörténelem részletei. Debrecen 1872, 22. l.

⁴¹ I. h., 16. l.

⁴² A magyarországi Melanchthon-recepció kérdéséhez. (S. a.)

⁴³ Vö. *H. v. Ankwiciz*: Magister Johannes Gremper aus Rheinfelden, ein Wiener Humanist und Bibliophile des XVI. Jh.-s. Zentralbl. f. Bibliothekswesen 30 (1913) 197—; *H. Ankwiciz-Kleehoven*: i. m. (113—1.); Spiegelről l. Ant. Tan. 8 (1961) 184. l. és az ott (10. j.) idézett irod.

⁴⁴ *Csapodi Cs.*: Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? Bp. 1961, 6—8. l.; Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye? Bp. 1963, 14. l.

⁴⁵ Ábel J.—*Hegedüs I.*: Analecta nova ad hist. renaissance in Hung. litterarum spect. Bp. 1903. 93. l.: «interea libros quosdam cum tineis et blattis rixantes in bibliotheca regia excutio».

fölényeskedve azt írta, hogy egyetlen valamirevaló könyvet sem látott a budai könyvtárban: «a jókat már mind ellopokdták.»⁴⁶ Persze ez *akkor* erős túlzás volt: J. A. Brassicanus (az 1530-as baseli Salvianus-kiadás előszavában) még 1525 áprilisában is alig győzte magasztalni a Bibliotheca Corviniana gazdagságát. Ha viszont Johannes Lang már 1524-ben azt írta be a boroszlói Horologium-Corvinába, hogy Mátyás király könyvtárának *maradványaiából* szerezte (consequutus est ex reliquiis bibliothecae Matthiae Corvini regis Pannoniae), ezt Csapodi szerint «csak úgy értelmezhetjük, hogy a könyvtárat Mátyás király halála után gondozatlan, felbomlóban levő szervezetnek ismerték».⁴⁷ Ha pedig ez a Johannes Lang a sziléziai (Freistadt, 1503) születésű udvari énekmeisterrel azonos, akit egyes forrásaink Grynaeusékkal együtt emlegetnek, akkor a boroszlói könyvbejegyzés Grynaeus és Winshemius könyvtári praefectusságának jellegét is hitelesen szemléltetheti: a legendás hírű könyvtár körül sündörgő külföldi humanisták azt «szerezték meg» *ex reliquiis bibliothecae Matthiae Corvini*, amihez hozzáférhettek. Merő véletlen, hogy Grynaeus nevéhez a lorsche Livius,⁴⁸ nem pedig a «Codex Budensis Rhenani» valamelyik párjának a «felfedezése» fűződik.⁴⁹

Hősünk budai tartózkodása nem is végződhetett volna «stílusosabban», mint egy — Th. Faber «öregjeinek» visszaemlékezésében nem szereplő — kalandos epizóddal: állítólagos bebörtönzésével és előkelő pártfogóinak köszönhető szabadulásával. Tény az, hogy a budai udvar «németjei» miatt elégedetlenkedő elemek már 1522. december 31-én lépéseket tettek a diéta összehívása ügyében. Az országgyűlés — az eredetileg kitűzött 1523. február 14-e helyett — mindenesetre csak április 24-én ült össze, és az 1523. évi 53. törvénycikk a «lutheránusokat» fej- és jószágvesztéssel fenyegette meg.⁵⁰ Grynaeus a wittenbergi egyetem anyakönyvének bizonyossága szerint legkésőbb 1523. április 17-én már ott tartózkodott. Ezért nem tarthatjuk valószínűnek, hogy az «inquisitor dömések szorgalmazására» akár Szalkai László esztergomi érsek,⁵¹ akár Országh János váci püspök⁵² — az országgyűlés határozatainak elébe vágyva — börtönbe vettette volna.⁵³

⁴⁶ *Marino Sanuto* krónikájából (Magy. Tört. Tár 25 [Bp. 1878] 171. l.): «Quanto ala libraria: . . . li buoni (libri) sonno stati robati.»

⁴⁷ Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? 8. l.

⁴⁸ És egy wormszi Plinius: *Beatus Rhenanus*: Briefwechsel, 377. l.

⁴⁹ Mátyás könyvtárának kincseit *Melanchthon* körében is számon tartották. A Praeceptor 1551. febr. 24-i (Mátyás-napi) Mátyás-emlékezésében (CR XI 982) is kitért az «Itálián kívül páratlan» könyvtár jelentőségére: «quanta extra Italiam nulla est; ex hac utiles libri *Polybius et Diodorus Siculus primum prolati* typis excussi sunt.» A két «hasznos» történetíró maradványairól itt csak annyit, hogy Polybios «editio princeps»-e Hagenauban (1530), Diodórosé pedig Baselben (1539) jelent meg, mindkettő V. Opsopoeus (Koch) gondozásában.

⁵⁰ Vö. *Szabó Dezső*: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp. 1909. 66. l.

⁵¹ A Szalkai érseket név szerint elsőnek említő *Bod Péter* (Hist. Hung. eccl., I. 162) *Turóczy Lászlóra* (Hungaria suis cum regibus data, . . . 88. l.) hivatkozik forrásként. *Ember Pál* (Hist. eccl. ref., p. 65) még csak általában «monachorum odio» tulajdonította *Grynaeus* bebörtönzését.

⁵² A hagyomány útja: *Révész I.* (i. m., 21. l.); *Balogh F.* (i. m., 22. l.); *Zoványi J.* (i. m., 31. l.)

⁵³ *Grynaeus* budai fogságáról: *C. Bursian*: Allg. Deutsche Biogr. X. (Leipzig 1879) 72. sk.; *E. Staehelin*: Bâle et la Hongrie à travers l'histoire. Revue d'hist. comp. 25 (1947)

Dokumentum jellegű adatok híján Grynaeus magyarországi időzéséről és hirtelen távozásáról ennél többet nem tudhatunk; minden egyéb csak találgatás volna. Érthető azonban, hogy a későbbiek — éppen Grynaeus életútjával, működésével, magyarországi ismeretségeivel kapcsolatban — gyakorta folyomodtak a találgatás módszeréhez. Más összefüggésben — Melanchthon magyarországi recepcióját nyomozva — már rámutattunk a zavaros hagyomány sok-sok formálgatójának fő tendenciáira: a protestánsok minél korábbi közvetlen kapcsolatokat igyekeztek konstruálni a reformáció központjai és Magyarország között; a katolikusok cáfolták, amit lehetett: bírálták ellenfeleik nyilvánvaló túlzásait, de a protestáns tábor képviselőinek még valóságos teljesítményeit is elhallgatva, vagy lekicsinyelve;⁵⁴ mindehhez járult aztán a Mátyás-korabeli nagyság hangoztatása, az «Academia Corviniana» jelentőségének, illetőleg fennállásának eltúlzása (Toldy Ferenc),⁵⁵ akárhányszor szinte a kuruc kesergések modorában. Például szolgálhat az id. Révész Imre tárgyilagosságra törekvő előadásának hazafiaskodó parafrázisa Balogh Ferencnél: Grynaeus, Vitus Winshemius és Cordatus, «a hasonló irányú budai lelkész . . . kénytelen volt kibujdokolni a hazából . . .»⁵⁶ Ezt az irányzatot örökítették tovább az iskolai használatra szánt egyháztörténeti kompendiumok is.⁵⁷

Az elsőnek említett irányzat nyomozgatása nem érdektelen historiográfiai feladat. Grynaeus, mint Melanchthon barátja, egyben — baseli működése folytán — a svájci reformáció egyik vezéregyénisége, olyan tekintéllyé magasztosult, hogy a reformáció magyarországi hívei minden eszközzel dokumentálni óhajtották vele való kapcsolataikat. Mint már említettük, Grynaeus 1536-ban görög tanszékét az újszövetségi teológiáéval cserélte fel; Bullingerrel és Myconiuszal együtt részt vett az ún. első helvét hitvallás megszerkesztésében.⁵⁸ Nem meglepő tehát, ha Debreceni Ember Pál, a magyarországi reformáció buzgó történetírója,⁵⁹ külföldi forrásokra hivatkozva nemcsak budai tanárkodásáról, fogságáról és a magyar nemesség közbenjárására elért szabaddulásáról, hanem 1523-ra tett baseli (!) letelepedéséről, Kálvinnal, Oecolampadiusszal és Bucerral való együttműködéséről is részletesen beszámolt. A tiszteletre méltó Bod Péter⁶⁰ eleve a helvét irányzat prioritását hangoztatja: «in Hungariam vero lux Evangelii ex Helvetia primum delata exsplendescere visa est, ubi iam anno 1506 Basileae» — tehát tizenegy évvel a wittenbergi tételek kiszögezése előtt! — «doctrina de iustificatione secundum verbum Dei

232. l. (részben még mindig a régi legendákat ismétli); *idem* (Professoren der Univ. Basel, 32. l., már óvatosabban): «. . . wirkte als Rektor einer höheren Lehranstalt in Buda, musste aber von dort *weichen*, als er sich der Bewegung der Reformation angeschlossen hatte».

⁵⁴ Pl. a jezsuita *Timon Sámuel* (Epitome chron. rerum Hung. [Cassovia 1736], p. 106. ad a. 1523): «Budae autem S. Gr. paedagogus errores disseminare coepit. Conditus est ideo in custodia, unde tamen adnitentibus nobilibus matronis emissus haereses non eiaravit, ut meminerunt illi, qui vitam huius Lutheri satellitis conscripserunt.»

⁵⁵ I. m., II. 23. l.

⁵⁶ I. m., 22. l. A mintául vett *Révész Imre nem egészen* ezt írta (i. m., 21. l.): «. . . reformátor társaival . . . együtt *hazánkából kibujdosni kényszerült*».

⁵⁷ Pl. *Kovácsy Sándor*: Ker. egyháztörténet gymn. felsőbb oszt. számára.⁴ Sárospatak 1911, 132. l. (*Bán Imre* szíves közlése.)

⁵⁸ *C. Bursian*: i. h., 72. l.; *E. Staehelin*: i. m. (Arch. für Ref.-gesch., Erg.-b. 5. [Leipzig 1929]) 148. l.

⁵⁹ Hist. eccl. ref., 65 — 1.

⁶⁰ Hist. Hung. eccl., I. 162. l.

docebatur»; majd Grynaeust (persze *nem a wittenbergi* Melanchthon tanítványát, hanem a későbbi *baseli* teológust!) teszi meg a magyarországi reformáció első igehirdetőjének (primus in Hungaria Evangelii in initio Reformationis praeco). A «Magyar Athénás»-ban pedig⁶¹ Dévai Bíró Mátyással kapcsolatban csillogtatja meg divinatórikus képességeit: közli azt a sejtését, hogy Dévai Bíró «Budán is tanult Grynaeus alatt».⁶² Ezt a «sejtelmet» Bod követői⁶³ már minden kétkedés nélkül, tényként állítják, holott — mint már Révész látta, — az egésznek semmi elfogadható alapja sincs: Bod Péternek «jól esett a már Budán reformátorként működött Grynaeust egybeköttetésbe hozni az első magyar reformátorral; a többiek vakon követték...»^{63a} Ha kapcsolatba kerültek egymással, akkor ez 1537 nyarán lehetett, amikor Dévai Bíró «az egykori budai tanárnál» megfordult.⁶⁴ Dévai svájci útját az egykorú értesülésekkel rendelkező Sev. Seulteti is bizonyítja:⁶⁵ Luther rosszaló megállapítása szerint Dévai a zwingliánizmust «a helvéteknél szívta magába» (hauserat apud Helvetios, ad quos profectus fuerat). A Baseltől Wittenbergbe visszatérő «Mátyás» érdekében írt Melanchthon 1537. október 6-án Vitus Theodorusnak (CR III 416), majd másnap — Sylvester János nevét is híres ajánló levelébe szöve — Nádasdi Tamásnak (CR III 417—8).⁶⁶ A lutheri irányzat igényeit szólaltatta meg viszont például Ribini János,⁶⁷ amikor azt írta, hogy Dévai Wittenbergben *Luthernél* (nem is Melanchthonnál!) talált otthonra.

Alkalmi áttekintésünket eleve nem szántuk a benne érintett kérdések rendszeres feldolgozásának. Néhány tanulságos részletet azonban talán még így is sikerült megvilágítanunk. Valószínűvé vált, hogy Simon Grynaeus lorschi kézirat kutatásai aligha választhatók el a Corvin-könyvtár állagát tervszerűen és fondorlatosan dézsmáló bécsi humanisták működésétől, illetőleg Grynaeus bécsi és budai élményeitől; alkalmasint Mátyás könyvtára vonzhatta akkor is, amikor Luther tanaihoz való csatlakozása miatt 1520/21-ben el kellett hagynia Bécsset, és egy-két évet Budán töltött. (Budai «könyvtárossága» persze csak későbbi hazai kitalálás, amely azonban latin nyelvű forrásaink jóvoltából a külföldi feldolgozásokban is meggyökeresedett.) Budai, majd speyeri kalandjával kapcsolatban rámutattunk a reformáció prótagonistáinak Pál apostoli szerepjátszására: a veszélyeket valóban nem nélkülöző kor emberei

⁶¹ (Nagyszében) 1766, 69. l.

⁶² Vö. *Révész I.*: i. h., 6, l. j.

⁶³ J. S. Klein: Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften ev. Prediger. II. (Leipzig—Ofen 1789) 90. l.; *Tóth Ferenc*: A magyar és erdélyországi prot. ekklezsiák története. I. Komárom 1808. 42. l., stb.

^{63a} Bod P. «nagy fáradsággal» I. Ferdinándról is kimutatta, hogy (Mikszával együtt) «fautora volt az evangyeliomi igaz reformata vallásnak» és hangot adott annak a «közönsges vélekedésnek», hogy *Dévai* egyenesen *neki* (Ferdinándnak!) köszönhette bécsi börtönéből való szabadulását. (Akárcsak «mestere», *Grynaeus* — Máriaanak!) L. *Révész Imre*: Bod Péter mint történetíró, Kolozsvár 1916, 12. l. «Helvetia» prioritásáról: 13. l.

⁶⁴ *Révész I.*: i. h., 45. l.

⁶⁵ Hypomnema, p. 19—20. Vö. *Sólyom J.* józan bírálatával: i. h., 204. skk. l. — Késői visszhang gyanánt regisztrálhatjuk az 500 éves baseli egyetem krónikásának azt a megjegyzését, amely szerint Basel magyarországi kapcsolatainak izmosodásához — sokan magyar diák ottani tanulásához — «talán S. Gr., a volt budai tanár és könyvtáros is hozzájárult.» (*E. Bonjour*: Die Universität Basel von den Anfängen bis zur Gegenwart, 1460—1960. Basel 1960, 230. l.)

⁶⁶ Vö. *Balázs János*: Sylvester János és kora. Bp. 1958. 157. sk. l.

⁶⁷ Memorabilia ecclesiae Aug. conf. in regno Hungariae. I. (Posonii 1787) 30. l. — Vö. mindenesetre *Luther* fentebb (a 24. jegyzetben) idézett asztali beszélgetésével.

szinte hivalkodtak fogságaikkal, üldöztetésükkel, és életrajzuk könnyen — szinte előírászerűen — gazdagodhatott ilyen «Pál apostoli» részletekkel. Megvilágosodott előttünk, hogy egy korai reformátor — Melanchthon tanítványa és barátja, a baseli (erasmusi) humanista kör kiváló tagja, egyben a svájci reformáció egyik vezéralakja, az első helvét hitvallás szerkesztője — mint válhatott fiktív össze, a felekezeti vetélkedések kisajátított hőségévé, az ágostai és a helvét hitvallást vallók elé egyformán állítható példaképpé, historiográfiai ravaszságok objektumává. Életútjának nyomozása nem egy vonatkozásban segítséget jelenthet Dévai Biró Mátyásnak, a magyar reformáció egyik kezdeményezőjének, XVI. századi szellemi életünk kiválóságának alaposabb megismerésében is.